

İŞÇİ SINIFININ KADINLAŞMASI¹

Sibel Özbudun

“Piyasa güçlerinin hükmü altındaki küresel ekonomide, kazananlar ve kaybedenler olmaya devam edecektir; özellikle de acımasız arz ve talep yasalarına tabi olacak olan emek alanında.”²

Kadınlaşma dair bilincimiz 1960-1970’li yıllarda sosyalist hareket içinde biçimlenmişti. O zamanlar, kadınların kapitalizm koşullarında işgücü açığının doğduğu dönemlerde istihdam alanına çekilen; kriz koşullarında ise ilk önce kapı dışarı edilen, bir çeşit “yedek sanayi ordusu” görevini gördüğü, bizler için bir kazıye idi.

Durum, gerçekten de 1980’lerin neoliberal doktrinleri yürürlükteki Keynesyen politikaları alaşağı edene, sınaî üretim (ya da popüler deyişle “paslı kuşak”) Güney ülkelerine aktarılan, Kuzey’de “sanayi-sonrası/post-endüstriyel” olarak da adlandırılan, finans, hizmet, iletişim, bilişim vb. sektörlerin ağırlık kazanmasına... dek böyleydi. Klasik sınaî toplumlarında, kadınlar kapitalist üretimin görece sorunsuz işlediği büyüme dönemlerinde yığınlar hâlinde üretime katılır, istihdamın daraldığı kriz dönemlerinde ise evlerine geri gönderilirlerdi...

O güne dek kadınların çalışmasının önünde en büyük engel cinsiyetçi işbölümüydü. Yani “yeniden üretim”in, yani işgücünün ertesi güne hazırlanması ve geleceğin emekçi kuşaklarının yetiştirilmesi için gereken faaliyetlerin çoğunlukla “domestik alan” denilen hane içine, büyük ölçüde kadınların sırtına yüklenmesi...

Yani kadınlar, kapitalist üretim tarzı tarafından yığınsal olarak üretime çekilseler de, sosyalizasyonları nedeniyle yeniden-üretimi ya da daha popüler deyişle ev işlerini esas görevleri olarak görmekteydiler. Bu, hiç kuşkusuz ki patronlara önemli avantajlar sağlayan bir kültürel biçimlenişti; böylesi bir öz-algı, kadınların talepkârlık düzeyini düşük tutmaktaydı. Eğer esas görevim kocam ve çocuklarım ile ilgilenmek ise, ücretli iş, aile bütçesine katkıda bulunmak üzere katılacağım, bana “dışsal” bir alandır. Ben, çalıştığım işte “geçici”yimdir; öyle

1 1 Nisan 2016 tarihinde İstanbul Eğitim-Sen 5 Nolu Şube’de düzenlenen etkinlikte yapılan konuşma...

2 İngiltere Savunma Bakanlığı kararı DCDC Strategic Trends, Üçüncü Baskı.

olduğu sürece de, daha yüksek ücret, daha kısa çalışma süresi, daha iyi çalışma koşulları, kıdem tazminatı, emeklilik hakkı vb. talepler benim için hayatî değildir. Çünkü önceliğim, bir an önce durumumu(zu) biraz düzeltip “evimin kadını” olabilmektir...

Ne ki, kadınların istihdam alanında hiç de “geçici” olmadıkları açığa çıktıkça, daha doğrusu kadınlar bunun bilincine vardıkça, ve kadınların daha düşük ücretler, daha kötü çalışma koşulları vb. ile çalışmaya rıza göstermesinin işçi sınıfının yaşam standartlarını aşağıya çektiği anlaşıldığı ölçüde, kadın hareketinin de yükselişine koşturarak emekçi örgütleri, kadın işçilerin taleplerini de gündeme getirmeye koyuldular. İş gününün kısaltılması, doğum izinlerinin uzatılması, emzirme izni, kreş, erken emeklilik, ücret eşitliği, kadınların çalışma sağlığına yönelik önlemler vb... bir dizi özgün talep, sayıları giderek artan kadın emekçiler tarafından gündeme getirilir oldu.

Dönem, sanayiinin “şanlı” günleriydi. En azından sanayileşmiş Batı ülkeleri için standart, yüzlerce, binlerce işçinin çalıştığı dev üretim kompleksleriydi. İşçiler şalteri indirip onbinler, yüzbinler hâlinde sokağa indiklerinde tüm hayatı durdurma yetisine sahiptiler. Bu güçleriyle, sosyalist sistemin soluğunu ense-sinde hisseden kapitalizmde, en azından “ulusal” işçi sınıfları, belirli bir yaşam düzeyini tutturabilmişlerdi. Patronlara oldukça “ağır” gelen bir yaşam düzeyi...

Sosyalist sistemin çözüldüğü 80’li yıllar ise, Batı kapitalizmi için bir nevi sınıfsal “intikam”a sahne olacaktı. Bu yıllar bilindiği üzere, kapitalizmin paradigmasında da dönüşümlere tanık oldu. Yukarıda kimilerini andığım bir dizi gelişme (sınaî üretimin -ya da popüler deyişle “paslı kuşak”- Güney ülkelerine aktarılması, Kuzey’de “sanayi-sonrası” olarak da adlandırılan, finans, hizmet, iletişim, bilişim vb. sektörlerin ağırlık kazanması vb.) emek kesiminde, işçi sınıfının konumunda da ciddi gerilemelere yol açtı.

Gerilemelerden en belirginini, “deregülarizasyon” yani “kuralsızlaş(tır)ma/düzensizleş(tir)me” olarak adlandırılan işlemler paketi idi.

Deregülarizasyon: yani işçi sınıfının küresel ölçekli kazanımlarının neoliberal kapitalizmin yükseleni Çokuluslu şirketler eliyle lime lime edilmesi. Çalışma sürelerinin uzatılması ya da belirsizleştirilmesi, taşeronlaşma, kısmî zamanlı çalışma, istihdamın bir “insan hakkı” olmaktan çıkartılması, emekçilerin örgütsüzleştirilmesi, fordist üretimden “esnek üretim”e geçiş, yani işbölümünün uluslararasılaştırılması, merdiven-altı ya da ev-içi üretimin desteklenmesi, infor-mele kayış...

Bir başka deyişle, sınaî kapitalizm, ilk evrelerinde, üretim alanıyla yeniden üretim alanını, fabrika alanı ile domestik alanı birbirinden ayırarak işe başlamıştı. Üretim atölyelerde, fabrikalarda, binlerin, onbinlerin çalıştığı dev sınaî komplekslerde yapılırken, tüketim (ya da daha doğru bir deyişle yeniden üre-

tim), sanayinin ürettiği ürünlerin tüketildiği çekirdek ailelere ayrılmış hanelerde gerçekleştiriliyordu.

Ama “post-“ evresinde kapitalizm, üretim maliyetini fazlasıyla yükselten (kira, enerji, binlerce işçinin ulaşım, beslenme, sağlık giderleri, sigorta, daha da kötüsü, benzer koşullarda çalışan binlerce işçinin bir arada bulunmasının getirdiği riskler) bu durumdan vazgeçecekti: post-fordizm, “iş”in parçalanarak (tercihan işe, istihdama aç, milyonlarca örgütsüz, sınıf bilincinin uzağında, uysal, genç işçinin hazır beklediği) Güney’in yoksul haneleri, mahallelerine dağıtılmıyordu. Böylelikle ÇUŞ’lar hem dev sınaî komplekslerin işletim, bakım giderlerinden, hem de işçilerin “bitmek bilmeyen” taleplerinin baskısından kurtulmuş oluyorlardı. Günümüzde “marka” değeri taşıyan Çokuluslularının (Nike, Adidas, Benetton, vb.) pek azının “fabrikası” vardır. Çoğu, üretimi, Bangladeş, Çin, Hindistan, Sri Lanka, Türkiye, El Salvador, Brezilya ya da Kenya’daki serbest ticaret bölgelerinde, yoksul mahallelerdeki merdiven-altı atölyelerde ya da hanelerde dağıtarak gerçekleştirmektedirler.

Bu, aynı zamanda, kapitalist sınıfın, burjuvazinin, yükseliş çağlarındaki ideolojisi Aydınlanma’yı tanımlayan ideallerden vaz geçmesi anlamına gelmektedir: irrasyonelin karşısına rasyonel, informelin karşısına formel, zanaatın karşısına sınaî... Gidişat bir bakıma, gesellschaft’tan (cemiyet) gemeinschaft’a (cemaat) geri dönmektedir. Bu gelişmelere, bilindiği üzere Aydınlanma’nın bireysel vicdanlara hapsettiği dinin yeniden kamusal sahnede ön plana fırlayışı eşlik edecektir...

Bu gelişme(ler), kadın emekçiler için özel bir önem taşır. O güne dek kadınların (sınaî) üretime katılması, onların yığınlar hâlinde evlerinden ayrılarak fabrikalara dolması ve süreç içerisinde proleter bilinç dönüşümüne uğraması anlamına gelirken; kapitalizmin neoliberal versiyonu, üretimi (“esnek üretim” adı altında) eve, mahalleye taşıyarak, kadınları konumlarında herhangi bir değişim olmaksızın işçileşmeye yöneltmektedir. “Yeni” durumda, kadının herhangi bir bilinç dönüşümü yaşamasına mahal yoktur; o evinin dört duvarı arasında, ailenin diğer kadınlarıyla birlikte ya da mahallesindeki merdiven-altı atölyede, komşu kadınlarla birlikte tişört dikecek, ayakkabı imal edecek, konserve yiyecekleri hazırlayacak ya da cep telefonu aksamını monte edecek, emeği karşılığındaysa çoğunlukla çıplak ve asgarî bir ücret geçecektir eline – genellikle parça başı olarak ödenen ve sosyal güvencelerinden soyunmuş... Veya büroya gitmeye gerek kalmaksızın evinde internet üzerinden iş görecektir, bu arada, yemeği, bulaşığı, bebeğin altını değiştirmeyi de ihmal etmeyecektir. Ya da taşeron firmanın kendisine gösterdiği geçici işlerde çalışacak, kalan zamanda “aslî görev”ini yerine getirecek, yani kocasıyla, çocuklarıyla ilgilenebilecektir.

Böylelikle neoliberal kapitalizm, “modern zamanlar”ın kadınların önüne koyduğu en önemli ikilemi “ev ya da iş” ikilemini, kendisi için en kârlı biçimde çözümlenerek, hem ücretleri asgarî düzeyde tutmayı, hem de yeniden üretimin finans-

manından büyük ölçüde ellerini yıkamayı becermiştir. Tabii, yine büyük ölçüde, kadınların sırtından...

Bu, kadınların küresel ölçekte tarım dışı üretken sektörlerde istihdama çekilmesi anlamına gelir. Böylelikle, örneğin, “küresel üretim zincirleri” olarak adlandırılan, malların yoksul Güney ülkelerinde üretilip kuzeyde pazarlandığı sistemde kadın emekçilerin ağırlığı, belirgindir. Bir kaç örnek vereyim: Honduras’da üretilip ABD’de pazarlanan giysileri üretenlerin yüzde 65’i; Fas’ta üretilip AB ülkelerinde pazarlanan giysileri üretenlerin yüzde 70’i; Bangladeş’te üretilip ABD ve AB ülkelerinde pazarlanan giysileri üretenlerin yüzde 85’i; Kamboçya’da üretilip ABD ve AB ülkelerinde pazarlanan giysileri üretenlerin yüzde 90’ı; Zimbabwe’de üretilip AB ülkelerinde pazarlanan besin maddelerini üretenlerin yüzde 87’si... kadınlardır.³ Bir başka deyişle, ÇUŞ’lar küresel işçi sınıfını “kadınlaştırmaktadır.”

Ancak “ev” ile “iş” arasındaki sınırlar muğlaklaştığı ölçüde kadınlar, geçmişteki yönelimin tersine, yeniden-üretim faaliyetlerinin kamu ya da patron tarafından üstlenilmesi talebinden vazgeçmiş durumdadır. Talepkârlık düzeyi böylece asgarileştirilmiş, evinde, mahallesinde, yani domestik habitat’ından parça başı iş yapan kadınlar, kendilerini “küresel işçi sınıfının mensupları”ndansa, geçimini temin etmek, aile bütçesine katkıda bulunmak, çeyizini düzmek üzere çalışan “geçici işçiler” olarak algılayacaklardır. Böylelikle de hiçbir zaman göremeyecekleri “patron”larını (onlar şirketlerinin New York, Londra, Tokyo, Moskova’daki şubeleri arasında mekik dokuyorlar) kreş, emzirme odası, doğum izni, kıdem tazminatı gibi “fuzulî masraflar”dan kurtaracaklardır.

Dilerseniz gelin, bu durumu biraz veriler doğrultusunda somutlamaya çalışalım: Günümüzde Güneydoğu Asya, Kuzey Afrika ve Latin Amerika’da kadınlar, düşük ücretli, kırılgan ve güvencesiz işlerde yoğunlaşmıştır: tüm kadın çalışanlar arasında yarısı, 2012’de “kırılgan” sektörlerde çalışmaktaydı. Bu, dünya ölçeğinde erkeklerden yüzde 2 oranında bir fazlalığa işaret etmektedir. Ancak, Kuzey Afrika’da “kırılgan” işlerde çalış(tırıl)an kadınların oranı erkeklerden yüzde 24, Ortadoğu ve Sahra-altı Afrika’da ise yüzde 15 daha fazladır. Böylelikle, örneğin, Sahra-altı Afrika’da tüm işçilerin yüzde 75’i informel sektörde çalışırken, tarım-dışı kadın istihdamının yüzde 91.5’u bu sektörde yer almaktadır (erkek işgücü için bu oran: yüzde 70.7).⁴ Bu, tabii ki kadınlar için çok daha düşük ücretler anlamına gelmektedir: OECD ülkelerinde dahi kadın ücretleri erkek ücretlerinden yüzde 15 dolaylarında daha düşüktür. Bangladeş’teki dikiş atölyelerine indiğinizde bu fark, çok daha artmaktadır: kadın ücretleri, burada erkeklerle

3 Richard D. Vogel ve Idell Vogel, “Women Workers: Bearing the Brunt of Neoliberal Globalization”, <http://combatingglobalization.com>

4 Pauline Sabatini, “Women and the Burden of Neoliberalism”, <http://thinkafricapress.com/article/women-and-burden-neoliberalism>.

rinkinin 1/3'ünü geçmez!

Kadın istihdamının küresel ölçekte yoğunlaştığı bir başka alan da, serbest ticaret bölgelerinde, çeşitli vergi bağışıklıklarından yararlanmak üzere oluşturulan atölyeler, ya da Latin Amerika'daki yaygın adıyla, maquiladora'lardır. Maquiladora üretimi, neredeyse tümüyle kadın işgücüne dayanır; örneğin Meksika ABD sınırı bölgelerindeki maquiladora çalışanlarının yüzde 80'i kadınlardır!⁵ Ve bu kadınlar, Türkiye'de Novamed direnişinden bildiğimiz üzere, insanlık-dışı koşullarda çalıştırılmaktadırlar.⁶

Neoliberalizm yalnızca Güney'li kadınları değil, müreffeh Kuzey ülkelerindeki kadın emekçilerin istihdamını da (istihdam alanını toplumsal cinsiyet hatlarında ayırıştırarak) olumsuz yönde etkilemektedir. İstihdamın güvencesizleşmesi, yarım günlük/eksik istihdam, ev-ofis uygulamaları, geçmiş sınıf mücadelelerinin kazanımlarının yitirilmesi, ücret eşitsizliği... Neoliberalizmin Kuzeyli kadın emekçilere getirileridir. Örneğin ABD'de neoliberal yeniden yapılanma sürecinde, 1964-97 yılları arasında yaratılan 65 milyon işin yüzde 60'ında kadınlar istihdam edilmiştir. Ama ne tür işler? Sosyolog Susan Thistle yanıtıyor:

“Kadınlar düşük ücretli büyümenin en hızlı ve en geniş alanlarındaki işçiler olarak hizmet sektörünün düşük ücretli alt katmanlarının hızla genişlemesinde araçsal oldular. İktisatçılar uzun zamandır... yeni bölgelerin gelişmesinin ve ücretsiz işçilerin ücretlilere dönüşmesinin büyük kârlara yol açabileceğinin farkındalar; bu nedenle şirketler fabrikalarını denizaşırı bölgelere naklediyor... Benzer bir ballı sürecin ABD içerisinde de gerçekleştiğini görmeliyiz... Piyasa mutfaklara ve yatak odalarına ulaşıp pek çok domestik görevi ücretli işe dönüştürdükçe, üretkenlik büyük ölçüde arttı...”⁷

Ve tüm bunlar, dünyadaki toplam mülkiyetin çok büyük bölümünün erkeklerin elinde toplandığı bir dünyada gerçekleşmektedir!

Bu kadar da değil; üretim, domestik alanla üretim mekanının birbirine karıştığı belirsiz bölgelere taşındıkça, kadınlar domestik alanın faaliyetlerini, yani yeniden üretimi de ücretsiz olarak üstlenmektedirler: ev işleri, çocukların bakımı; ve de “devletin küçültülmesi” retoriğiyle kamusal hizmetlerin tasfiyesi, özel'e devri ya da pahalılaştırılması sonucu yoksulların sırtına yüklenen tüm diğer yükler: yaşlıların, hastaların bakımı, su temini...

Siz yoksa Dünya Bankası'ndan IMF'ye, Birleşmiş Milletler'den OECD'ye

5 “Neoliberalism's Deleterious Effects on Women”, Gender & Society, Bahar 2013, <https://genderandsocs13.wordpress.com/2013/03/03/neoliberalisms-deleterious-effects-on-women/>

6 Sosyalist Feminist Kolektif, “Novamed Greviyle Kadın Dayanışması”, 3 Kasım 2013... <http://sosyalistfeministkolektif.org/feminizm/tarihimizden/kampanyalara/750-novamed-greviyle-kad-n-dayan-smas.html>

7 Tithi Bhattacharya, “Explaining gender violence in the neoliberal era”, Features, 91... <http://isreview.org/issue/91/explaining-gender-violence-neoliberal-era>

bütün küresel aygıtların “kadınları iktisadî bakımdan aktif hâle getirme” konusunda ağızbirliği etmesini, bu konuda konferans üzerine konferans düzenleyip, sözleşme üzerine sözleşme, deklarasyon üzerine deklarasyon kotarmalarını, Güney ülkelerine dayatılan ‘Yapısal Uyum Programları’na “kadın istihdamını teşvik” konusunda kalemler eklemelerini onların “feministliğine” mi veriyordunuz?

Peki ya Türkiye’de durum ne?

Türkiye on küsur yıldır, İslâmî (Sünnî) referanslardan hareket ettiğini, Müslüman Kardeşler’le organik değilse eğer, gönül bağları olduğunu, Türkiye toplumunu İslâmî değerler doğrultusunda biçimlendirmeye niyet ettiğini, dış politikada Osmanlı *lebensraum*’unu ihya etmenin peşinde olduğunu... ve Kemalist yapılanısla sorunlu olduğunu gizlemeyen bir iktidar tarafından yönetiliyor.

Bu, madalyonun bir yüzü. Diğer yüzü ise AKP iktidarının, son dönem iktidarları arasında neoliberal politikaların eksiksiz ve köklü biçimde uygulanması konusunda en kararlısı olmasıdır. Türkiye’ye 12 Eylül askerî yönetimi altında, dönemin ekonomiden sorumlu başbakan yardımcısı Turgut Özal eliyle giriş yapan neoliberalizm, askerî rejimin olanca ceberutluğuna karşın derin ve yaygın bir muhalefetle karşılanmış, 1980-90’lı yıllarda gelgitli bir seyir izlemiştir. Neoliberal kapitalizmin tanımlayıcı unsurları, zincirinden boşanmış bir özelleştirme, sosyal harcamaların asgarileştirilmesi, emek sektörünün, esnekleştirme, taşeronlaştırma, örgütsüzleştirme ya da kliyentalist örgütlere bağlanma aracılığıyla deregularizasyonu... ancak AKP döneminde, bu parti eliyle tamama erecekti.

Evet, AKP İslâmcı ve piyasacı/neoliberal bir partidir. “İslâmcılığı” kültürel-toplumsal yaşamı dönüştürme girişimleri, hatta siyasal hamleleriyle sınırlı değildir; aynı zamanda temsilcisi olduğu Anadolu sermayesini küresel kapitalizme dâhil etme çabalarının da güdücü ilkesidir. Muhafazakâr/dindar Anadolu burjuvazisi, ANAP ile başladığı “küreselleşme” serüvenini AKP ile kemale erdirmiştir. Bir başka deyişle, AKP’nin neoliberal İslâmı, aynı zamanda Türkiye’de sermayenin yeniden yapılanması, kısmen el değiştirmesi, yeni bir burjuva kesimin yükselişine ve küresel piyasaya entegre olmasına zemin oluşturmuştur.

Bir toplumsal kesimi palazlandırmak, kolay değildir. Hele Türkiye gibi, bütün bir cumhuriyet tarihi boyunca devlet desteğiyle köklenmiş, Batı kapitalizmi ile istikrarlı ilişkiler kurabilmiş, giderek kendine bir yer ve pozisyon sağlayabilmiş bir sermaye sınıfına sahip bir ülkede. Bir yandan ısrarlı, güçlü ve kapsamlı bir kayırmacılığı, bir yandan da alabildiğine düşük maliyetli girdileri gerektirir.

AKP, siyasal temsilciliğini üstlendiği “Anadolu Kaplanları”na her ikisini de bol miktarda sağladı. Tahsisler, teşvikler, kamu ihaleleri, malî kontrol, BTK gibi araçları yükselen sermaye kesimi lehine cömertçe kullanırken, bir yandan da üretim maliyetlerini alabildiğine aşağıya çekmek üzere, istihdam alanını hoyratça deregularize etti. Sözleşmelileştirme, taşeronlaştırma, güvencesizleştirme,

esnekleştirme, fonların yağması vb. aracılığıyla, işçi sınıfının özellikle 1960-1970’li yıllardaki örgütlü mücadeleleri sonucu elde ettiği kazanımları hemen tümüyle tasfiye etti.

Dahası, bir yandan 1990’ların düşük yoğunluklu/kirli savaşının yerinden ettiği mülksüz Kürtlerin, bir yandan da tarımın tasfiyesi ile kırsaldan kentlere yönelen kitlesel göçün oluşturduğu örgütsüz ve en düşük ücretlere, en sefil çalışma koşullarına razı yeni proleterler, ücretleri ve çalışma koşullarını daha da aşağıya çeken bir basınç oluşturmaktaydı. Üstüne üstlük, Türkiye işçi sınıfı, 1990’lı yıllarda kısa aralıklarla patlak veren iki küresel krizle “terbiye olmuştu”...

Emek ucuzdu... Ekonomi Bakanı Zafer Çağlayan’a “Çin’den daha ucuz işgücü maliyetine sahip bölgelerimiz”le böbürlendirecek kadar ucuz.

Ama kadın emeği daha da ucuzdu... Ve de uysal... Ve örgütsüz... Üstelik kentsel kesimde kadınlığın ana gövdesini “ev kadınlığı” teşkil ediyordu. Kırsaldan kentlere yönelen büyük göç, kadınları tarımsal üretimden kopartarak eve kapatmıştı:

“Kadınların işgücüne katılım oranının düşmesinin en önemli nedenlerinden biri özellikle 1980’li yılların ikinci yarısından itibaren hız kazanan kırsal bölgelerden kentlere yaşanan göçtür. Kentsel bölgelerin nüfus oranı 1988’de yüzde 51 iken bu rakam 2006 yılında yüzde 63’e yükselmiştir. Kırsal bölgelerde ağırlıklı olarak tarımsal üretim yaygındır ve genellikle küçük çaplı aile çiftçiliği yapılan bu bölgelerde kadınlar, ücretsiz aile işçileri olarak çalışmaktadırlar. Kırdan kente yaşanan göçle birlikte önceleri ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınlar, kentlerde işgücü piyasasında yer edinememişler ve bu durum genel olarak kadınların işgücüne katılım oranının düşmesine neden olmuştur. Bu düşüşün nedenlerinden biri de sanayi sektörünün tarımdan çözülen fazla emek arzını karşılayacak kadar istihdam yaratamamasıdır. 1988 yılından itibaren kırsal alandaki kadınların işgücüne katılım oranı yüzde 54 civarından yüzde 40’a düşmüş ve bununla birlikte kentsel bölgelerde bu oran sabit kalmıştır.”⁸

Kadınların kırsaldan kente yöneldikçe eve kapanma eğilimini, şu veriler net bir biçimde gösteriyor:

---

8 Dilek Kılıç-Selcen Öztürk, “Türkiye’de Kadınların İşgücüne Katılımı Önündeki Engeller ve Çözüm Yolları: Bir Ampirik Uygulama”, Amme İdaresi Dergisi, c. 47, sayı 1, Mart 2014, s. 121.

YILLARA GÖRE KADINLARIN İŞGÜCÜNE KATILIM ORANLARI⁹

YIL	YÜZDE
1950	81.5
1955	72
1965	56.2
1990	34.1
2000	26.6
2005	23.3
2010	27.6

Bir başka deyişle, Türkiye’de 2010 yılı itibariyle 15 yaş üzeri kadın nüfusu 26.740.000 iken, yalnızca 7 383.000’i çalışmaktadır. Geri kalan 19.000.000 kadının ana gövdesini ya da yaklaşık 15 milyonunu “ev kadınları” oluşturur.

Türkiye’de “ev kadını” olarak tanımlanan kadınların en belirgin özelliklerinden biri, eğitim düzeylerinin düşüklüğüdür. Ya da şöyle söyleyelim: Türkiye’de ilkokul ve altı düzeyde eğitim görmüş kadınlar arasında (kırsal dâhil) işgücüne katılım oranı ortalama yüzde 21 dolaylarındayken, lisans ya da lisansüstü eğitimli kadınların yarıdan fazlası (yüzde 56) çalışmaktadır.¹⁰ Karabıyık’a göre ise, “(...) 2010 yılında 6 milyon 425 bin kişiden oluşan kadın istihdamının 1 milyon 271 bini yükseköğretim, 973 bini lise ve lise dengi okul mezunu iken 3 milyon 410 bini lise altı ve 771 bini ise okur-yazar olmayandan oluşmaktadır.”¹¹

Yani Türkiye’de 15 milyon ev kadınının büyük bölümü (yüzde 80 dolay) ilkokul ya da daha düşük bir eğitim görmüştür. Ve de düşük gelirli hanelerde yaşamaktadırlar...

Burası, çok önemli. Çünkü büyük bölümünün eğitim düzeyi düşük 15 milyonluk devasa ev kadını kitlesi, Türkiye’nin “ucuz işçi cenneti” olmasının güvencesidir! Neoliberalizmin zorunlu getirisi yoksullaşma, bu kadınları ister istemez ekmek davasına itmektedir. Ama onlar aynı zamanda kırsaldan kentlere yeni göç etmiş, çoğunlukla muhafazakâr değerler çerçevesinde sosyalleşmiş bir kesimi oluşturmaktadırlar. Bir başka deyişle, “çalışan kadın” imgesine pek de hoş gözle bakılmayan bir toplumsal çevrenin ürünleridirler. Bu ikilem, onları çok daha düşük ücretlerle, denetim-dışı çalışma koşullarına tabi olacakları, ama buna karşılık, evlerinden, mahallelerinden kopmadan, konu-komşu tarafından kınanmadan, dedikoduların hedefi olmadan ekmeklerini kazanabilecekleri çeyizlerini düzebilecekleri, aile bütçesine katkıda bulunabilecekleri işlere razı etmektedir.

9 İlyas Karabıyık, “Türkiye’de Çalışma Hayatında Kadın İstihdamı”, Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, 2012, c. XXXII, sayı 1, s. 235.

10 Kılıç ve Öztürk, 2014, s. 120.

11 Karabıyık, 2012, s. 250.

Nitekim Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü'nün Prof. Oya Tokgöz başkanlığında bir ekibe hazırlattığı rapor, bu durumu net bir biçimde gözler önüne seriyor:

“Kadınların kentsel alandaki ekonomik faaliyetlerine odaklanan birçok çalışma, kadın çalışmasının kayıt dışı ve ‘marjinal’ karakterine dikkat çekerken, kadınların faaliyetlerinin ev-eksenli çalışmadan, ev işçiliğine ve bakım hizmetleri sağlamaya kadar geniş bir yelpazeyi kapsadığını göstermektedir. 2000’li yıllarda kentsel alanda özellikle yoksul hanelerde yaşayan kadınların emeği, Türkiye’deki kayıt dışı ekonomide kullanılan emeğin önemli bir kaynağı hâline gelmiş ve kayıt dışı çalışma kadınlar arasında daha yaygınlaşmıştır. Buğra ve Keyder kentsel işgücü piyasasında erkekler azalan istihdam fırsatları, artan işsizlik ve aşınan istikrarlı işlerin tehdidi altında kötüleşen ücret düzeyleri ile karşı karşıya iken, kadınlar ve çocukların kayıt dışı, güvencesiz kentli marjinal işlerin ana işgücü kaynağı olduğunu gösterir.”¹²

Raporda kentsel kayıt-dışı işler üç başlık altında ele alınıyor: 1) Çoğunlukla ihracata yönelik tekstil sektöründe görülen, parça başı işlerin hanelerde yapıldığı ev eksenli çalışma; 2) Çoğunlukla çalışan orta sınıf ya da üst sınıf kadınların talebi doğrultusunda, ev işleri, çocuk bakımı gibi hizmetlerin gerçekleştirilmesi, yani ev işçiliği; 3) Küçük boyutlu aile işletmelerinde ücretsiz aile işçiliği.

Bunlar arasında konumuz açısından önemlisi, ev-eksenli çalışma, yani bir taşeron tarafından dağıtılan parça başı işlerin hanelerde ya da aile işletmelerinde gerçekleştirilen çalışmadır. 2013 yılı itibarıyla Türkiye genelinde 548 bin 646 kişi ev-eksenli çalışmakta olup, bunun 517 bin 138’inin, yani yüzde 94’ünün kadın olduğu belirtiliyor. Aile işletmelerinde ücretsiz olarak çalışan kadınların sayısı ise 315 bin olarak verilmekte. (2013 yılı verisi)¹³ Bir başka deyişle, resmî istatistiklerde “ev kadını” olarak geçen 1 milyon kadar kadın, gerçekte kayıt dışı işçilerdir. Kuşku yok ki, gelgitli bir konumdur bu; bu kadınlar domestik alan ile kamusal alan arasındaki neoliberal sistemin belirsizleştirdiği sınırdaki gidip gelmektedir.

Neoliberal Türkiye’nin ihracata dönük imalat sanayiinde, bilindiği üzere tekstil, önemli bir yer tutuyor. Ve Türkiye’nin “rekabet gücü”, ucuz işgücüne dayanıyor. “İşçi” olduklarının farkında bile olmadan evlerinde parça başı iş yapan ve ellerine geçen sefalet ücretlerine şükreden yüzbinlerce, milyonlarca kadın...

İktidar partisi AKP’nin temsilciliğini (ve de “koçbaşılığını”) üstlendiği Anadolu sermayesi için bu kadın yığınları, bulunmaz bir nimettir. Sermaye birikim-

12 Prof. Ayşe Gülay Tokgöz ve ekibi, Türkiye’de Kadın İşgücü Profili ve İstatistiklerinin Analizi, T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2014, s. 19.

13 Tokgöz, 2014, s. 20.

lerini onların sırtından sağlayacak, küresel rekabette onlara açıklık sınırı altında tutan ücretler ödeyerek¹⁴ öne geçecek, üstelik de, yoksul kadınlara iş vererek onlara “yardımcı oldukları” için “hamiyetperverliği” de kimseye kaptırmayacaklardır!

Dahası bu durum, İslâm referanslı “muhafazakâr” iktidar partisi AKP’nin kültürel kodlarıyla da uyum içerisinde. “Üç, olmadı beş çocuk” şiarını diline pelesenk etmiş bir “Reis” çevresinde kenetlenmiş, kadınların esas görevinin çocuk doğurup onlara bakmak, ev işleriyle ilgilenmek olduğu yolundaki kanatlarını her fırsatta vurgulayan Türk işi “İhvan”, ucuz üretim için durmaksızın daha çok örgütsüz ve kalifiye-olmayan kadını istihdam piyasasına çağırarak neoliberalizmin talebine bu yolla karşılık vermektedir: Kayıtdışı, geçici, ev-eksenli, esnek-zamanlı ve sefalet ücretlerine talim eden kadın işçilerle...

Dikkat edilirse, hemen her yıl bir yenisi açıklanan “kadın istihdam paketleri” de bu durumu resmileştirmeye ve kalıcılaştırmaya yöneliktir. AKP’nin kadın istihdamı “politikaları” (böyle bir “politika”nın varlığından söz edilebilir?) çoğu kişinin sandığı üzere, kadını istihdam dışına itmek üzere hazırlanmış değildir. Tersine, AKP’nin siyasal temsilciliğini üstlendiği sermaye kesimleri, neredeyse bedavaya mal ettiği, üstelik de uysal kadın emeğinden vaz geçemez. Ucuz, geçici, örgütsüz, talepkârlık düzeyi düşük kadın emeği, neoliberalizmin çeper ülkelerdeki temel düsturu ihracata yönelik imalatın olmazsa olmazıdır.

Evet, neoliberal kapitalizme gözü kara bir sevdıyla bağlanmış “Anadolu Kaplanları” için kadın işgücü vaz geçilmezdir. Ama dikkat; “kadın işçiler” değil! Bir başka deyişle kapitalizmin yeni biçimlenişinde, “işçi” olduğunun bilincinde, işçi olmaktan kaynaklanan haklarını talep eden kadınlar (ya da erkekler) muteber değildir. Kendini “ev kadını” olarak tanımlayan, domestik, yani yeniden üretime yönelik görevlerinden vazgeçmeyen, örneğin bunların kamu ya da patronlar tarafından karşılanması gibi bir talebi aklına getirmeyen, ya da geleneksel cinsiyet rolleri ve de işbölümünü sorgulamayı düşünmeyen, ama “aile bütçesine katkı” için üç kuruşluk ücret karşılığında evinde ya da mahalledeki atölyesinde çalışan kadınlar gereklidir ona... Ve de hâline şükreden... Bir “doldur-boşalt” sistemi içerisinde biri gidip biri gelen...

Kadın istihdam paketleri tam da böyle bir tipolojiyi biçimlendirmek üzere formüle edilmektedir. Her seferinde “Kadınların aile sorumlulukları ile iş ya-

---

14 Nova Danışmanlık tarafından ev-eksenli çalışan kadınlar üzerine Diyarbakır ve Urfa’da yapılan bir araştırmada, kadınların gelirleri şöyle bir seyir izlemektedir: Diyarbakır’da ayda 150.00 TL kazananların oranı yüzde 21, 200.00 TL kazananların oranı yüzde 19, 250.00 ve 300.00 TL kazananların oranı yüzde 13’dür. Urfa’da ise ayda 200.00 TL kazananların oranı yüzde 20.6, 150.00 TL kazananların oranı yüzde 16.5, 100.00 TL kazananların oranı ise yüzde 13.4 tür. Urfa’da ayda 500 000 TL kazanan ev-eksenli çalışan kadınların oranı yüzde 1’dir; bu miktarın üzerinde kazanan ise bulunmamaktadır. (Nova Danışmanlık, Ev Eksenli Çalışan Kadınların Sosyal Haklarının Geliştirilmesi Projesi, Ev Eksenli Çalışan Kadınlar ve Genel Durum Analizi, Diyarbakır, 2015, s. 32.

şamalarını bağdaştırma” iddiasıyla ortaya atılan bu paketler, özellikle ve münhasıran çalışan kadınların annelikten kaynaklanan sorunlarıyla ilgilidir – yanlış anlaşılmasın, “kreş, emzirme odası” vb. kadınların analık yükünü kısmen de olsa kamunun ya da patronun üstleneceği düzenlemeler değildir bunlar. Birbirini izlemesi istenen ve beklenen doğumlardan sonra çalışan kadınların yararlanacağı ücretli ve ücretsiz izin süreleriyle ve de nakdi doğum yardımlarıyla ilgilidirler. Ve Özcan Evrensel’in deyişiyle,

“Ancak çok sürmeden meselenin özünde ‘doğum izni ve yardım müjdesi’ değil, meşruiyetini erkek egemenliği ve sermayenin uyumundan alan, toplumsal yaşam ve emek gücü piyasasının kadın ve toplum aleyhine yeniden düzenlenmesi operasyonu olduğu anlaşılmıştır. Anlaşılmasında önemli bir etken de 2011’de açıklanan Ulusal İstihdam Strateji Belgesi olmuştur. Çünkü bu belge, iş yaşamında kadınlar için ‘kısmî süreli çalışma, geçici süreli çalışma, özel istihdam büroları aracılığıyla belirli süreli çalışma, uzaktan çalışma, çağrı üzerine çalışma, evden çalışma, iş paylaşımı’ gibi yeni çalışma biçimleri tanımlayarak asıl niyeti gözler önüne sermektedir.”¹⁵

Kadın emekçiler, bizatihî “kadın istihdamını teşvik paketleri” aracılığıyla olabildiği kadar çok çocuk doğurmaya teşvik edilirken, yararlandıkları izin süreleri boyunca yerlerinin daha genç, daha geçici, daha taşeronlaşmış, daha ucuza çalıştırılacak başka kadınlarla doldurulmasını güvence altına alınmaktadır. “Reis”in buyurduğu üzere üç çocuk doğurup üç-dört yıl boyunca ücretsiz izinden yararlanan kadının işine nasıl geri döneceği belli olmasa da, yerini dolduracak ucuz ve güvencesiz yeni kadın işgücü güvence altına alınmaktadır. Bir kez daha: işçi değil, işgücü!

Sonuç

Bu durum, informel ile “formel” arasındaki sınırların muğlaklaştığı deregülarize çalışma ortamında, istihdam olanağı olduğu sürece kadın emekçilere olan ihtiyacın giderek artacağı anlamına gelmektedir. Üstelik de hem yerli hem de küresel sermaye, milyonlarca kalifiye-olmayan ya da düşük kalifikasyonlu, yoksul ev kadını şahsında bu konuda sınırsız bir rezerve sahiptir.

Üstelik iktidar partisi, dönemin Çevre ve Şehircilik Bakanı Erdoğan Bayraktar’ın ağzından, şecaat arz ederken sirkatini itiraf etmemiş miydi: “Bu ülke Müslüman bir ülke. Yüzde 99’u Müslüman. Tarihten gelen bir yapısı var. Türkiye’nin bulunduğu coğrafya çok zor bir bölge ve Türkiye onun merkezinde bulunuyor. Şimdi Türkiye’nin konumu itibariyle biz icat yapamıyoruz, buluş yapamıyoruz.

15 Özcan Evrensel, “Bir Esnekleşme Masalından Uyanmak! Kadın Emegindeki Enformelleşmenin ‘Katılaşması’”, Almanak, 2014 Analizleri, Sosyal Araştırmalar Vakfı, Kasım 2015, s. 99.

Tarım ülkesiyiz biz. Ne yapacağız biz? (...) Ara teknik eleman ülkesiyiz biz. O zaman biz çok daha iyi eğitim almak zorundayız. İnsanlarımızı çok daha iyi yetiştirmek zorundayız. Öyle kalem efendisi değil.”¹⁶

Tercümesi, iktidar partisi eğitim sistemini yalnızca “dindar ve kindar nesiller” değil, aynı zamanda yeniden yapılanan sermayenin ihtiyaçlarını karşılayacak yarı-kalifye ara elemanlar, montajcılar, ustabaşları, teknisyenler laborantlar yetiştirmek üzere dönüştürmeye girişmişti.

Böylelikle 15 milyon ev kadınının temel eğitimi tamamladıktan sonra açık öğrenim (ve büyük olasılıkla çocuk-gelinlik), imam-hatip veya meslek lisesi seçenekleriyle karşı karşıya kalan kızları da evlenip çoluk çocuğa karışana dek overlokçu, remayözcü, son dikişçi, çağrı merkezi elemanı olarak çalışabileceklerdi! Çoluk çocuğa karıştıklarındaysa, nasıl olsa yüzbinlerce genç kadın, yerlerini doldurmak için sırada bekliyor olacaktı.

Düşük ücretli, esnek, marjinal, geçici işlerin kadın emekçiler için yapısal bir nitelik kazanması, işçilerin, emekçilerin bütününün daha düşük ücretlere, daha kötü çalışma koşullarına ya da işsizliğe mahkûm olması anlamına gelmektedir. Hem hane gelirlerinin düşük düzeyde tutulması, hem de erkek emekçilerin kadınların rekabetiyle işlerinden olmaları açısından.

Bu nedendir ki, kadın emekçilerin mücadelesi, tüm işçi sınıfının, tüm emekçilerin mücadelesidir.

22 Şubat 2016, Ankara.

---

16 “Bayraktar: Müslüman Ülkeyiz Bizden Mucit Çıkmaz!” Radikal, 6 Ağustos 2013... <http://www.radikal.com.tr/turkiye/bayraktar-musulman-ulkeyiz-bizden-mucit-cikmaz-1145117/>